

STOP
VIOLENCE
AGAINST
WOMEN

Vrouwen, mannen en moorden in Latijns-Amerika

An Vranckx

UGent Vakgroep Studie van de Derde Wereld & Conflict Research Groep United Nations University
– Comparative Regional Integration Studies

Ontwikkeling en veiligheid in Latijns-Amerika

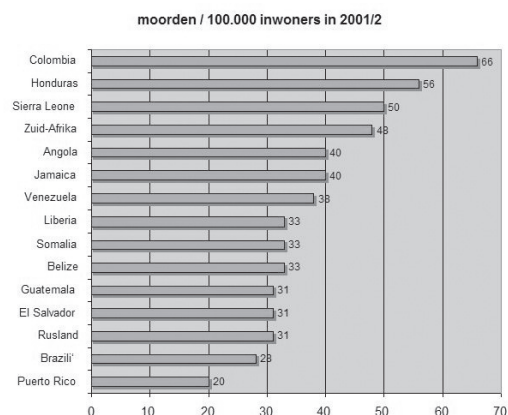
Uit de ontwikkelingswereld bereikt ons zelden goed nieuws. Met des te meer belangstelling kan er dan nota van worden genomen dat Latijns-Amerikaanse landen er aan het einde van dit decennium beter voorstaan dan de meeste andere ontwikkelingslanden, althans naar menselijke ontwikkelingswaarden, die worden berekend door het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties. Zelfs Haïti, het armste land uit de Westelijke hemisfeer, behoort nu tot de middeninkomenscategorie. Steeds minder Latino's leven onder de armoedegrens en ook meerdere van de overige millenniumdoelstellingen (MDG) liggen binnen bereik. Bovendien wordt er ook met enig succes naar gestreefd die relatieve rijkdom eerlijker te verdelen onder de groeiende bevolking, zo rapporteert de regionale Economische Commissie van de Verenigde Naties (CEPAL).

Van een gewapend conflict is in deze regio nog in één land sprake: alleen in Colombia vallen jaarlijks meer dan 1000 doden in een strijd die leger en politie er voeren tegen niet-staatse gewapende groepen, waaronder guerrillabewegingen. Maar daarmee is weinig gezegd over de veiligheid in de regio. Die jaarlijkse 1000 *battle deaths*, de maatstaf waarmee het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) gewapende conflictgebieden aanwijst, sluit niet uit dat menselijke veiligheid wordt bedreigd waar géén legers tegenover andere strijdende partijen staan. Een ruimer begrepen maatstaf van onveiligheid is die van het aantal *opzettelijke dodingen* – moorden dus - per 100.000 inwoners van een bepaald land. Die moorden zijn relatief eenvoudig te attesteren. Bijna alle lijkenhuizen ter wereld houden tellingen bij met specificatie van de vermoedelijke doodsoorzaak, die het mogelijk maakt de slachtoffers van opzettelijke doding te onderscheiden van andere – zoals naar schot- en steekwonden. Die gegevens worden verwerkt door ondermeer de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), en de United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Zo weten we dat het wereldmoordgemiddelde ergens tussen 6 en 7 personen per 100.000 ligt. Rijke industrielanden, ook de Verenigde Staten, blijven onder dat wereldgemiddelde. Maar in vele ontwikkelingslanden wordt tot ver boven dat gemiddelde vermoord.

In de volgende tabel worden de vijftien landen aangewezen die bij aanvang van het afgelopen decennium het verst boven dat wereldgemiddelde lagen:

De horizontale balken, die de proportie moorden per 100.000 inwoners aanwijzen, tonen dat het enige tot in het begin van dit millennium doorgaande Latijns-Amerikaanse gewapende conflict verhoudingsgewijs ook het meest dodelijke

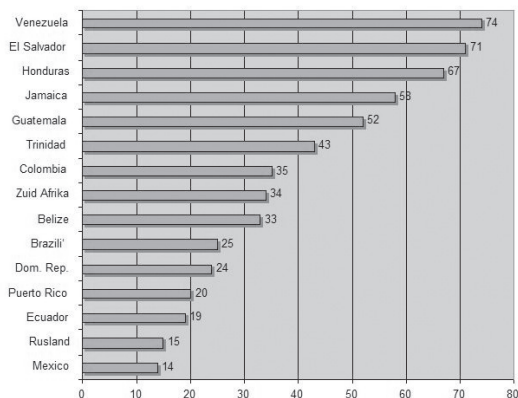

ter wereld was. Voor elke 100.000 Colombianen sneuvelden meer van hun landgenoten dan in Sierra Leone, Liberia of Angola, waar toen werd gestreden met financiering van én omwille van 'bloeddiamanten'. In 2002 doodde men bijna 30.000 Colombianen, waarvan er meer dan 1000 behoorden tot het leger, de politie of een irreguliere gewapende groep. In meerdere andere landen vermeld in de bovenstaande tabel kan men geen 1000 *battle deaths* herkennen bij de duizenden die er sneuvelden. Daar is geen sprake van een oorlog of een binnenlands gewapend conflict. Meerdere ervan herkennen we zelfs als populaire vakantiebestemmingen.

De mondiale onveiligheidsrangschikking werd halverwege het decennium door elkaar geschud nadat Irak een korte geallieerde invasie onderging in 2003 waardoor ook dat land ging behoren tot 's werelds moorddadigste. Uit die top is Irak weer verdwenen aan het einde van het decennium, terwijl de onveiligheid in Latijns-Amerika aanhield en zelfs verdergerde volgens de recentst daarover beschikbaar gestelde gegevens van internationale instanties, regionale centra zoals het Observatorio Centroamericano sobre Violencia, en nationale overheden, zoals de Venezolaanse vicepresidencia die in 2010 de resultaten vrijgaf van de *Encuesta nacional de victimización y percepción de seguridad ciudadana*. Voortgaande op die cijfers blijkt dat de 19133 moorden die er in 2009 werden gepleegd op een bevolking van 26 miljoen, van Venezuela het dodelijkste land ter wereld maakten.

Vergelijking van de gegevens voor 2001/2 met de recentst beschikbare, laat weinig twijfel dat Latijns-Amerika tijdens dit decennium 's werelds meest dodelijke regio werd.

Moorden / 100.000 inwoners in 2008/2009

Slechts twee landen uit de top 15 – Zuid Afrika en Rusland - liggen *niet* in die regio. Bovendien worden er nu hogere landgemiddelde moordcijfers genoteerd dan destijds in Afrikaans conflictgebied, of vandaag in oorlogslanden als Irak, Soedan en Afghanistan. Ondanks onprecieze bombardementen en andere gruwel die vanuit laatst genoemd land worden gerapporteerd, vallen daar verhoudingsgewijs minder doden dan in de weinig benijdenswaardige top van de vijftien dodelijkste landen ter wereld.

Aangezien de tabellen *landgemiddelde* waarden aanwijzen, geven ze geen indicatie van de spreiding van de onveiligheid binnen die landen. In vele steden, waarover specifieke morbiditeitsgegevens beschikbaar zijn, blijkt het moordcijfers ver boven de landgemiddelde intensiteit te

liggen. Uitschieters zijn Ciudad Juarez, Tijuana, Nuevo Laredo en andere Mexicaanse steden aan de noordgrens met de Verenigde Staten, waaruit vrijwel dagelijks wordt gerapporteerd over onthoofde lijken en andere macabere vondsten. De locatie van die steden in een land met meer dan 100 miljoen inwoners, waarvan de meeste dan *niet* in gevaarlijk gebied leven, verklaart waarom Mexico 'slechts' vijftiende staat in de mondiale moordintensiteit rangschikking. In Brazilië, een land met bijna 200 miljoen inwoners, die volgens diezelfde tabellen grotere risico's liepen dan de gemiddelde Mexicaan, worden in bepaalde stadswijken al decennia lang moordstatistieken opgetekend die tot een tienvoud zijn van het landgemiddelde – in het bijzonder wanneer demografische details verder worden uitgesplitst: Veruit het grootste risico om op gewelddadige wijze om te komen lopen Braziliaanse mannen in de leeftijdscategorie van 14 tot 49, in het bijzonder indien zij behoren tot de laagste inkomenscategorie, die hen voorbestemt te resideren in stadswijken waar de Staat zijn monopolie op het gebruik van geweld niet afdwingt.

Wat met femicide?

Een ander teken aan de gevaarlijke wand is wetgeving die recent in meerdere Latijns-Amerikaanse landen tot stand kwam om te bestraffen en te voorkomen dat vrouwen worden omgebracht 'omdat ze vrouw zijn'. Die omschrijving voor de misdaadcategorie 'femicide' of 'femicide', wordt gehanteerd in ondermeer Guatemala, waar ze sinds het in voege treden van een 'anti-femicidewet' in 2008 met gevangenisstraffen tot 60 jaar wordt belast, terwijl er voor een moord op een man slechts 40 jaar wordt aangerekend (Vranckx & Longman, 2009). Hiermee reageerde de Guatemalteekse wetgever op de observatie dat moorden en andere zware mishandelingen van vrouwen slechts zelden aanleiding gaven tot vervolging, en dat in minder dan 4% van de gerapporteerde gevallen effectieve bestraffing plaatsvond. Zware mishandeling van vrouwen en moord blijkt in Guatemala vooral in huiselijke kring te gebeuren, waarvan zelden aangifte wordt gedaan door de daders of door andere familieleden die met hen verder moeten samenleven. Die situatie belemmert ook het opmaken van betrouwbare statistieken over deze soort misdrijf. Toch slaagt de Pan-American Health Organization (PAHO), het regionale kantoor van de Wereldgezondheidsorganisatie, erin om het totale aantal vrouwen te becijferen dat op intentionele wijze om het leven kwam. In Guatemala waren dat er 678 in 2008, een zware tol op een bevolking van nauwelijks 13 miljoen – en in die berekening, verhoudingsgewijs, net iets zwaarder dan de 1844 vrouwen die in 2007 werden omgebracht in Colombia, waar extreem partnergeweld slechts één van meerdere plagen was waaronder de 45 miljoen Colombianen gebukt gingen. Met deze PAHO gegevens kan ook de vrouw/man slachtofferverhouding worden becijferd. De 678 in 2008 in Guatemala vermoorde vrouwen stonden daar toen tegenover 4847 mannen – net iets minder dan één vrouw voor zeven intentioneel omgebrachte mannen. De 1844 in Colombia vermoorde vrouwen stonden daar toen tegenover 17312 vermoorde

mannen, wat een slachtofferverhouding geeft van ongeveer één op negen. Voor de ruimere regio, Latijns-Amerika als geheel, geldt een gemiddelde vrouw/man slachtofferverhouding van 1 op 10. Daarmee is niet uitgesloten dat sommige Latinas om misogynie motieven werden vermoord, maar die moordmotieven kunnen bezwaarlijk worden toegeschreven aan de moorden waarvan mannen het slachtoffer zijn. Die moorden worden in weinig Latijns-Amerikaanse landen overigens ijveriger bestraft dan het geval bleek voor vrouwenmoorden in Guatemala. Kan daar dan sprake zijn van 'viri-cide', moord op mannen, omdat ze man zijn?

Wie doodt Latinos en waarom?

Hoewel weinig moorden in Latijns-Amerika worden opgehelderd en berecht, is het profiel van de daders bekend. Voortgaand op de fractie die wel juridisch wordt uitgespit, weet men dat het bijna uitsluitend mannen zijn die de moorden plegen, op vrouwen én op mannen. Wat hen aanzet tot het plegen van die enorme aantallen mannenmoorden is minder duidelijk. Religieuze en etnische motieven, waar elders in de wereld oorlogen over worden gevoerd, zaaien in Latijns-Amerika weinig verdeeldheid. Sommige Latinos mogen zich dan atheïst verklaren, de meeste zijn christenen, in hoofdzaak katholieken, in mindere aantallen protestanten, en velen zijn aanhangers van syncretismen, waarin inheemse religieuze praktijken samengaan met een katholieke liturgie, of waarin net die katholieke liturgie gebruikt wordt om Afrikaanse goden te vermommen waaraan de nazaten trouw bleven van mensen die destijds als slaven naar het Amerikaanse continent werden overgebracht. Die historiek van migratie bewerkstelligde religieuze vermenging en homogenisering, en heeft ervoor gezorgd dat de bevolking van Latijns-Amerika eveneens in etnisch opzicht vermengd raakte. Nazaten van Europese migranten hebben zich in de Nieuwe Wereld voortgeplant met inheemsen en met migranten van andere continenten, eerst uit Afrika, later kwamen die nieuwkomers ook uit het Midden Oosten en Azië.

Waarover deze mestiezen, mulatten, inheemse en blanke mannen met elkaar in een dodelijker spiraal van geweld verwickeld zijn, kan evenmin op conto worden geschreven van de armoede of ongelijkheid waarvoor Latijns-Amerika zo lang met de vinger werd gewezen. De opgemerkte vooruitgang inzake armoedebestrijding en het terugdringen van de inkomensongelijkheid zou in die redenering net een afname van de strijd lust moeten genereren, terwijl de moordindicatoren net een spectaculaire stijging te zien geven.

Het valt ook moeilijk de groeiende onveiligheid in verband te brengen met gedwarsboomde politieke aspiraties. De jongste drie decennia werden de Latijns-Amerikaanse democratieën net heringesteld en versterkt en vooral in het jongste decennium verbeterde ook de kwaliteit en diepgang van die democratie. Verkozen parlementaire mandatarissen stellen er nu politieke projecten voor, waar een halve eeuw eerder gewapenderhand strijd om werd gevoerd door guerrilla groepen. De meeste van die groepen werden inmiddels

ontbonden. Hun leiders sloten vredesakkoorden met de regeringen van de landen waar ze actief waren; ze ontwapenden hun militanten en traden zelf in het parlementaire politieke proces. Dat gebeurde in de vroege jaren negentig in El Salvador en Guatemala. In Colombia vond in de jaren tachtig al een zelfde proces plaats. De regering sloot daar toen vredesakkoorden met meerdere verschillende guerrillagroepen. Die golf van demobilisaties liep in de tijd gelijk met het opdrogen van aanvoerlijnen, van wapens en financiering, die meerdere van deze groepen tot dan hadden verkregen van overheden uit het ideologische Oostblok (inclusief Cuba). De economische implosie van de Sovjet-Unie, die de Koude Oorlog tot een einde bracht, verhinderde ook verdere financiering van groepen in verre buitenlanden en bewees het 'ongelijk' van de ideologie die deze Unie met verzetsgroepen had gedeeld.

Het einde van de Koude Oorlog overtuigde echter niet alle Colombiaanse *guerrilleros* om de wapens neer te leggen. In enkele van die groepen, die nochtans vredesakkoorden hadden ondertekend, bleef een harde lijn die de gedemobiliseerde strijders verving door nieuwe rekruten. Daarvan blijven er tot vandaag actief in groeperingen waarvan de naam nog in rechte lijn kan worden teuggevoerd naar de guerrilla van de vroege jaren zestig – de *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC) en de *Ejército de Liberación Nacional* (ELN). Beide groeperingen boorden met succes financieringsalternatieven aan die hun overleven mogelijk maakten na het opdrogen van internationale aanvoerlijnen die ze vroeger omwille van ideologische affiniteit verkregen. De ELN guerrilla legde zich sinds de vroege jaren tachtig toe op het kidnappen van werknemers van – bij voorkeur buitenlandse – bedrijven die in ruraal gebied constructiewerken uitvoerden. De hoge losgeldsommen die deze bedrijven overmaakten, en nog hogere sommen die ze betaalden om andere werknemers voor gijzelingen te behoeden, liet de ELN toe om vanaf het midden van de jaren tachtig snel te groeien in manschappen en slagkracht. De FARC guerrilla mengde zich eveneens in die kidnapindustrie, en stond zijn fronten ook toe diensten te verlenen rondom coca arealen, de clandestiene laboratoria waar die coca tot cocaïne werd omgezet en de corridors waarlangs deze Colombia wordt uitgesmokkeld. Voor het weghouden van soldaten en politie, die deze activiteiten op Colombiaanse bodem trachtten te verhinderen, vorderde de guerrilla vervolgens een belasting – *el gramaje* – die hun strijdkas spijsde.

Deze guerrilla bleef niet de enige gewapende groepering die betalende diensten verleende aan de illegale drugconomie. In diezelfde sector traden ook milities aan, die net tégen de guerrilla streden. Van die milities waren er meerdere opgericht als particulier verweer tegen de afpersing en andere praktijken waarmee de guerrilla overlast bezorgde aan de rurale bevolking. De privé milities groeiden echter snel uit boven het hoofd van veehouders en andere relatief gefortuneerde lieden die aanvankelijk voor hun financiering hadden ingestaan. Door diensten te verlenen aan de illegale drug-

economie versterkten ook deze milities hun financieringsbasis, met als resultaat dat meerdere gewapende groepen, waarvan de ideologie of andere doelen steeds vagere herinneringen bleken, met elkaar in concurrentie traden om te teren op de drugeconomie. Dienstverlening aan deze illegale economie vervormde van middel tot doel. Vervolgens zetten deze groepen hun eigen productiekanaalen en trafiekroutes op waarna er geen twijfel meer over bestond dat particuliere geldmotieven de geweldgolf aandreven.

Deze golf veroorzaakte meer dan moorden. De strijd tussen verschillende illegale groepen verdreef sinds de late jaren tachtig miljoenen onbeschermden Colombianen uit ruraal gebied. Met het ombrengen van gemeenschapsleiders werd het georganiseerde verzet gebroken dat zij tegen de aanwezigheid van rondtrekkende gewapende groepen trachtten op te werpen. Het sociale weefsel ontrafelde. Wegblokkades en systematische afpersing hinderde alle economische activiteit. Velen ontvluchtten hun boerderijen in de hoop in nabij liggende provinciesteden bescherming van de staat te vinden. Sommigen trokken door naar grotere Colombiaanse steden, in de hoop om daar ook werk te vinden om te voorzien in hun levensonderhoud en dat van hun gezin. In de leeggelopen gebieden was het intussen des te gemakkelijker coca aan te planten en kapitalen uit drugexport wit te wasen, door er de aankoop van gronden mee te financieren die een radeloze bevolking onder de marktprijs verkocht.

Gender en de Colombiaanse heksenketel

Opvallend, en misschien onverwacht, is dat vooral mannen uit de heetste Colombiaanse strijdzones emigreerden. Hun vrouwen en kinderen werden ter plaatse gehouden, wachtend op de opbrengst van de loondienst waarin het migrerende, mannelijke gezinshoofd elders hoopte te kunnen treden. Die hoop werd zelden ingelost, waarna zich aan het thuisfront drama's voltrokken én sociale veranderingen die de rollen herverdeelden.

Het gewapende conflict, en de mannelijke emigratie die erdoor op gang werd gebracht, stelde vrouwen aan bijzondere risico's bloot. Dit liet hen weinig andere opties dan de volle verantwoordelijkheid op te nemen in eigen huishouden en het gemeenschapsleven. Van midden jaren negentig startten vrouwen in die situaties initiatieven op om het meest nijpende probleem – de armoede – het hoofd te bieden, terwijl zij ook in het collectieve onderhoud van hun gemeenschap gingen voorzien. Als collectiviteit namen ze de rol over van de –mannelijke – gemeenschapsleiders waarvan er de voorgaande twee decennia vele door gewapende groepen werden omgebracht en nog meer werden verdreven. De initiatieven die rurale vrouwen namen temidden van een intens gewapend conflict, werden in detail beschreven (Villarreal & Rios, 2006; Vranckx, 2010). Deelname aan die burgerinitiatieven zette de vrouwen ook aan het denken over hoe zij aan de heropbouw konden bijdragen van hun door gewapende strijd verscheurde land, vanuit hun gemeenschappen maar ook in eigen gezin. Vrouwelijke

gezinshoofden ervoeren tijdens de zwaarste jaren van het conflict dat ze gedragspatronen aanhielden, waarvan ze een gewelddadige en conflict-bestendigende werking zagen uitgaan. De gedragspatronen herkenden zij als 'mannelijk', en ze verwonderden zich erover met welke vanzelfsprekendheid ze deze bleven reproduceren ook in de afwezigheid van de 'man des huizes', aan wie ze dat gedrag in oudere tijden zouden aangewreven hebben. Deze confrontatie maakte de vrouwen ervan bewust dat er weinig hoop is het gewapende conflict in Colombia op voldoende wijze te bezweren indien zij niet zelf gedragsvormen in eigen huis probeerden te veranderen.

Hoger in deze bijdrage toonden de morbiditeitstabellen dat de onveiligheid in Colombia afnam tijdens de jongste zes jaar. Dit wordt deels toegeschreven aan reïntegratieschema's waarmee de overheid strijders tot desertie trachtte aan te zetten. De guerrilla leed onder de daarmee veroorzaakte leegloop, en werd ook met offensieven van het Colombiaanse leger gedwongen zich diep in de jungle of voorbij de staatsgrenzen te verschansen. Tussen 2003 en 2006 demobiliseerden bovendien de privé legers die tot dan tegen de guerrilla hadden gestreden, én grote ravage hadden aangericht onder de rurale bevolking die zij van steun aan de guerrilla verdachten en/of in de weg zaten zitten bij de drugsproductie en -trafiek over hun corridors.

Door deze maatregelen waren in 2008 meer dan 50000 strijders – veelal mannen - uit gewapende groepen gehaald, en stond de Colombiaanse samenleving voor de kolossale taak hun reïntegratie te bewerkstelligen. Van overheidswege kregen die oudstrijders de mogelijkheid een beroepsopleiding te volgen, terwijl zijzelf en hun gezin tot anderhalf jaar na hun demobilisatie verzekerd bleven van onderdak, voeding en bescherming. Van tewerkstelling waren zij daarna niet verzekerd. Op de al verzadigde arbeidsmarkt verkozen werkgevers werklozen die géén met bloed besmeurd verleden achter zich hadden. Herintegratie van oudstrijders in het Colombiaanse burgerleven werd verder bemoeilijkt door wat Kimberley Theidon (2009) herkende als een vorm van 'militaire masculiniteit', waarin zij door de gewapende strijd gesocialiseerd werden. Die gedragsvorm wordt moeilijk losgelaten in het burgerleven, en al helemaal niet als hen weinig concrete tewerkstellingskansen worden geboden. Schaarste op de legale arbeidsmarkt dreef vele voormalige *guerrilleros* en militieleden in nieuwe georganiseerde misdadgroepen die vandaag de illegale drugeconomie ten dienste staan, zoals dat vroeger gebeurde door guerrilla en privé milities.

Nieuwe misdadgroepen rekruteren overigens meer dan oudstrijders die herintegratieprogramma's doorliepen zonder nadien werk te vinden. Er dienen zich bij die groepen ook jonge mannen aan die door het conflict van rurale bodem werden verplaatst naar geïmproviseerde buitenwijken van steden. In dat proces misliepen deze 'desplazados' onderwijskansen, waardoor zij nu ook tewerkstellingskansen blijven mislopen. De versnelde verstedelijking waartoe hun

gezinnen gedwongen werden, maakt het die jongeren moeilijk te voldoen aan de verwachtingen en modellen die deze gezinnen van ruraal gebied hebben meegesleept, waarin men het respect van de gemeenschap kon verdienen met noeste landarbeid. Die weg is geen optie waar de jongeren zich nu bevinden. De gewapende strijd belet hun terugkeer naar ruraal gebied, en de schaarste aan diensten die ze in stedelijk gebied wél leerden appreciëren maakt hun terugkeer nog minder aantrekkelijk. In steden komen zij echter alleen aan de bak door hun laaggeschoolde arbeid erg goedkoop aan te bieden. Bewust onmogelijk het respect te kunnen verdienen dat hun vaders wél genoten, zoeken sommige jongeren sluiptwegen naar een andere respectabiliteit, die met geld kan worden gekocht. Syndicaten van de illegale druggroothandel blijven daarmee verzekerd van een permanente instroom van personeel dat een korte loopbaan beschoren is, die veelal eindigt met arrestatie of de dood in vuurgevechten met politie of met het voetvolk van rivaliserende criminele ondernemingen. In het beste geval verdienen de jongeren er snel het geld mee dat hen een soort respect oplevert waartoe ze alle legale wegen geblokkeerd vinden. Dat respect dwingen ze ook af met het vuurwapen dat ze beroepshalve hantieren, en ook na die 'werkuren'. Extreem gewelddadige wapengebruik wordt herkend als compensatiemechanisme voor hun gevoel van machteloosheid en andere frustratie (Page, 2009). Dat gedrag werd deze jongens niet ont-raden door het gewapende conflict waarin ze werden gesocialiseerd, de gewelddadige gedragsvormen die werden gereproduceerd in het ouderlijke huis en de gemeenschappen die na hun vlucht uit ruraal gebied ontworteld bleven.

Frustratie en de drugeconomie

De recyclage van oudstrijders en slachtoffers van wat als politiek gemotiveerd conflict begon, tot uitvoerders van louter crimineel geweld ten dienste van de illegale drugeconomie, houdt de moordcijfers in Colombia hoog. In

die wereldmoordtop staat het land nu naast meerdere landen die in het recente verleden gespaard bleven van een gewapend conflict in de technische zin van dat woord – zonder die 1000 *battle deaths* – en van een voorgeschiedenis zoals de Colombiaanse, waarmee het daar aanhoudende geweld werd verklaard. Met de meeste van die overige landen heeft Colombia wél gemeen dat zijn grondgebied doortrokken is met corridors waarover illegale substanties worden gesmokkeld, die lucratief worden verkocht op de verbruikersmarkt in de Verenigde Staten en Europa.

De illegale drugeconomie is niet in alle landen die ermee te maken krijgen met evenveel geweld in verband te brengen. In Bolivia en vooral Peru wordt net als in Colombia coca geteeld, maar er wordt verhoudingsgewijs veel minder vermoord, nauwelijks meer dan in de meeste landen in de Europese Unie, die 's werelds tweede grootste cocaïne verbruikmarkt herbergt.

De situatie in sommige productielanden én verbruikerslanden mag dan relatief veilig zijn, dat geldt veel minder voor landen langs de routes die deze verbruikersmarkten verbinden met de productieoorden. Veel van die trafik-landen gingen in het jongste decennium behoren tot de top-15 van 's werelds meest moorddadige. Men kan de vermoedelijke lijnen van de cocaïne-traffic trekken tussen de dodelijkste steden van Colombia, Venezuela, Brazilië, een flink stuk van de Caraïben (Jamaica, Trinidad, de Dominicaanse Republiek), Centraal Amerika (Honduras, Belize, Guatemala, El Salvador) en Mexico, naar de lucratieve verbruikersmarkten in de – relatief veilige – Verenigde Staten en de Europese Unie, waar de vraag groot blijft, maar op zich 'niets nieuws' is, dat de nu plots stijgende morbiditeit kan verklaren langs de trafikroutes. Een meer plausibele verklaring voor het toenemende geweld moet dan ook aandacht hebben voor de evenzeer stijgende frustratie, die men in verband brengt met snelle verstedelijking – al dan niet onder dwang, zoals ze in Colombia gebeurde – en economieën die nog te weinig ontwik-

keld zijn om alle nieuwe stedelingen te absorberen. De confrontatie daarvan met traditionele rolmodellen voor hoe de man het respect van zijn gemeenschap behoort af te dwingen, zet het Latijns-Amerikaanse machismo onder druk. Die druk maakt het aannemelijker dat een illegale, en daarom lucratieve economie verzekerd blijft van werkvolk dat zijn leven in de waagschaal gooit om de *law and order* te verstoren die staten in deze regio verbeteren trachten op te leggen.

Bibliografie

- CEPAL (2009), *Panorama Social de América Latina*. Santiago: (UN) Comisión Económica para América Latina y el Caribe.
- CEPAL (2010), *El progreso de América latina y el Caribe hacia los objetivos de desarrollo del milenio – Desafíos para lograrlos con igualdad*. Santiago: (UN) Comisión Económica para América Latina y el Caribe.
- Page, E. (2009). *Men, Masculinity and Guns: Can we break the link?* IANSA Women's Network, geraadpleegd in mei 2010 op <www.iansawomen.org>
- Pan American Health Association. *Mortality database*, geraadpleegd in september 2010 via <ais.paho.org/phis/viz/mort_totaldeaths.asp>
- Polilat (2010). *Índice de desarrollo democrático de América Latina*. Buenos Aires, 2010 en raadpleegbaar op <www.idd-lat.org>
- Theidon, K. (2009). *Reconstrucción de la masculinidad y reintegración de excombatientes en Colombia*. Bogotá, Fundación Ideas para la Paz Working Papers n° 5, 30p.
- UNDP (2009). *Overcoming barriers: Human mobility and development*. Houndmills: Palgrave.
- UNODC (2010). *Crime and instability. Case studies of transnational threats*. Wenen, United Nations Office on Drugs and Crime
- Vicepresidencia de la República Bolivariana (2010), *Encuesta nacional de victimización y percepción de seguridad ciudadana*. Caracas.
- Villarreal, N., Ríos, M.A. (red.) (2006). *Cartografía de la esperanza – iniciativas de resistencia pacífica desde las mujeres*. Bogotá: Corporación Ecomujer, 294p.
- Vranckx, A., Longman, C. (2009). Gendergerelateerd geweld en femicidewetgeving in Latijns-Amerika. *Tijdschrift voor genderstudies* 12 (4), 71-77.
- Vranckx, A. (2010). Gender, gewapend conflict en vredesopbouw – Stand van zaken met Latijns-Amerikaanse nuance. In J. Wierckx & M. Demetsenaere (red.) *Gender, grenzen en geweld. Internationale betrekkingen feministisch bekeken* (pp. 39-58). Brussel: VUBpress.